

Gagy József

Anonimizálásról

Bonyolult feladat a terepmunka etikai elvárásainak a megfogalmazása. A tanulságok, a tévedések vagy eredményes megoldások utólagos bemutatása már könnyebb és hálásabb: elmeséljük, és ezzel magunk számára is érthetővé és megnyugtató módon múlttá varázsoljuk.

Mások véleményéhez csatlakozva azt mondhatom, hogy kontextusfüggően kell dönteni az anonimizálásról, és ezért folyamatos a mérlegelés, a változó kontextusok (amely kontextusokat a jelenlétünkkel, közléseinkkel mi is konstruáljuk) értelmezése, a döntések sorozata.

1. Hogy lehet bukni, ha nem alkalmazom az anonimizálást?

Az első hosszabb időtartalmú, 8 éves (1993–2000), egyetlen településen végzett terepmunkám csúfos „eredménnyel” zárult: „nemkívánatos személy” lettem. „*Most nincs időm magával beszélgetni*” szavakkal fogadtak, a rokonság körében kialakult egy elutasító magatartás. Le kellett mondanom a folytatásra (a halál utáni emlékezetkonstrukciók kutatására) vonatkozó terveimről. Utólag kiderült: a kutatás középpontjában álló személy, a próféta/szentasszony halála után megjelent könyvbe nem kellett volna beválogatnom azokat a szövegeket, amelyek fiatalkori „kalandjaira” reflektáltak. A beinduló emlékezetápolás (egyfajta kanonizáció, az egyház részéről is) olyan, a kutató és a kutatási eredményeik tudományos beszámolóként megírt változata számára is új kontextust teremtett, amelyben nem volt helye a negatív (egyébként a közvélekedés részét képező) véleménynyilvánításnak.

2. Hogyan lehet minimalizálni, esetleg teljesen kiiktatni az anonimizálást?

Azt állítom, hogy az általam kidolgozott és alkalmazott terepkutatási módszer, a hosszú beszélgetés¹ minimálisra csökkenti (persze teljesen nem zárja ki) az anonimizálási kényszert. 2004-től máig tartó, 18 évnyi, a hosszú beszélgetés módszertanával végzett terepmunka tanulsága ez számomra. A jelenlét – helyfoglalás – helyteremtés hármasság fogalomrendszerébe illesztve fogalmazok meg néhány állítást.

2. 1. A jelenlét a megmutakozást, részvételt, a láthatóságot jelenti. Minden évben néhány napra diákok jelennek meg és bekopognak a családokhoz, bemutatkoznak, és valamilyen témában „kutatnak”. A diákok csapata részt vesz a falunapok főzőversenyén, az éves, a Tündér Ilona vendégfogadó szervezte Tündér Ilona-napon, a Só Útja találkozók. A diákokat fogadja a polgármester, hozzáférhetnek a polgármesteri hivatal adatbázisaihoz, a faluban, előbb az egyik iskolában, majd egy házában van a szállásuk, a ház mögötti csűrben minden évben csikfalvi Csűrszemináriumokat szerveznek.

Gagy József (1953) – egyetemi tanár, PhD, Sapientia EMTE, Alkalmazott Társadalomtudományok Tanszék, Marosvásárhely, gagyjosef@yahoo.com

¹ Lásd: Gagyi József: *Régi ember új világban. Sztrátya Domokos életútja*. Bp.–Kvár, 2019. (Az idő hosszában. A módszertanomról című fejezet)

2. 2. A diákok vezetője a „tanár úr”.² Ezzel egy helyfoglalás, a helyi társadalomban létező státus elfoglalása történt meg: az „egyetemi tanár, aki most itt van közöttünk, diákokat hoz, mindenféle kérdez, mindenféle érdeklí”. A falunapokon előadást tart, a könyvét bemutatják, a diákok fényképeiből kiállítást szerveznek, a Csűrszemináriumok szervezéséért diplomát kap. Senki sem csodálkozik azon, hogy a „tanár úr” embereket keres fel, és kapcsolatokat alakít, szokatlan témák (pl. lopás a kollektívából) érdeklik, a községi levéltárban belátása szerinti papírokat használva kutat. Igyekeznek kedvében járni: a polgármester személyesen viszi el a „legöregebb és legokosabb” emberhez, folyamatos a figyelem, ha újra és újra visszajár, interjúzik egyik vagy másik idősebb emberrel. Elfogadják: ez a dolga, ezért van itt, ez nekünk jó.

2. 3. Bár 2005-ben megszületik a község 1945–1989 közötti adminisztrációs, gazdasági és életmódváltozásairól (modernizációs folyamatairól) egy kézirat, de az részleteiben jelenik csak meg. Helyteremtés akkor történik, amikor 2012-ben egy, a beszélgetőtársnak a szövegeiből szerkesztett könyvet bemutatnak. Helyteremtés abban az értelemben, hogy a helyiek folyamatosan egyre több pozitív jellemvonást társítanak a már létező identitáshoz. A következő beszélgetőtárral mintegy magától értetődő, lépésről lépésre kiépülő kapcsolat jellemzője: nincs szükség sem közben, sem utólag anonimizálásra, végig teljes értékű, nevet vállaló személyiségekként vagyunk jelen a hosszú beszélgetésben. Arról, hogy mi lesz a végeredmény, én sem mondtam semmit, ő se kérdezett semmit. Ahhoz, hogy felvételek készüljenek a beszélgetésekről, nem kértem engedélyt: első alkalommal már kitétem az asztalra, látható helyre a diktafont, és ez a továbbiakban mindig így történt. Egyetlen alkalommal kérdezett rá, az sem az első évben történt: „aztán ez a készülék mindent felvesz, igaz?” Vagyis látta, nyugtázta, elvárta, sőt, talán kicsit hízelgett neki a látogatás, a beszélgetés, és hogy idővel, gondolhatta ő, mert erről nem esett közöttünk szó, ugyanúgy elkészül majd az „életörténete”, ugyanúgy olvasható lesz az a közösségének tagjai által, mint az előző interjúalanyé.

2.4. Történetek közben egyszeri, esetleges interakciók is: egy aktuális témáról, egy szakértővel (vaskapuk készítőjével, fafaragóval, gépésszel, traktoristával). Ezekből alkalmi anyagok születtek, anonimizálás nélkül. Meg folyamatos a kapcsolatépítés és az eljövendő munkák tervezése. Például egy 18 éves, olyan jellegű kapcsolatból kellene idővel egy, a hetvenes években kezdődő, 1989 után kibontakozó gépészetutat beszélgetésekkel rekonstruálni, amelynek a jellemzője: „*nekem nincsenek titkaim a tanár úr előtt*”. Remélhetőleg nem lesz szükség anonimizálásra.

2. 5. A hosszú beszélgetéssel megkonstruált terep: lassú konstrukciót, az idő hosszában haladást, sok helyzetben sok emberrel találkozást jelent. Keresést és szűrést: azoknak a helyzeteknek a felismerését, kerülését, amelyek konfliktusosak lehetnek, vagyis anonimizálást követelnek.

A hosszú beszélgetés módszertánával dolgozó terepkutató feladata, hogy ebben a sietős korban se siessen: lassan, lépérelől lépésre legyen a terepen közismert abban az értelemben, hogy a jelenlétével fogalmazzon egy lehetőleg pozitívnak elfogadott identitást, meg törődjön bele abba, hogy ez szándékai ellenében akár másképp is alakulhat. Ez döntően befolyásolja, hogy akiket megszólít, azok válaszolnak-e neki vagy nem, vagyis hogy beengedik-e saját belső tereikbe, valóságukba: házukba, saját idejükbe, emlékeikbe. Ez az alapfeltétele annak, hogy kialakuljon egy egzisztenciális kapcsolat azokkal, akikkel az egyre több együtt töltött idő során közösen (kérdésekkel és válaszokkal) vállalható módon, „etikusan művelt etnográfát” gyakoroljanak, megkonstruálják a múlt és az emlékek valóságosként kezelhető képét.

² A 18 év alatt nem sikerült a helyiek közül senkivel olyan kapcsolatot kialakítanom, hogy ne így, hanem a nevemen szólítsanak.